

КАФЕДРИ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА 20 РОКІВ

У серпні 2005 року кафедра економічної і соціальної географії ТНПУ відзначила друге десятиріччя свого заснування. Здається вік не великий, але досить вагомий як для науково-навчального підрозділу педагогічного інституту (тепер університету), що минув на шляху адаптації до мінливих умов і вимог цього періоду, формування кадрового складу, удосконалення навчального процесу, розвитку наукових досліджень та встановлення зв'язків з науковими і науково-навчальними організаціями України та близького зарубіжжя.

Створення нового підрозділу здійснювалося, як це часто буває, за залишковим принципом. Склад кафедри сформували викладачі, які читали здебільшого дисципліни нефізико-географічного профілю на загальній кафедрі географії природничого факультету Тернопільського педагогічного інституту. Кафедра не мала свого приміщення, і деякий час всі її співробітники концентрувалися в одній кімнаті із колегами “материнської” кафедри географії (на той час уже кафедри фізичної географії), проводили заняття винятково в інститутському аудиторному фонді. Обов'язки завідувача кафедри протягом першого року її існування виконував доцент Іван Процик. На кафедрі в цей час працювало чотири викладачі (к.г.н. Ольга Заставецька, асистенти Михайло Потокій і Зіновія Думка) та лаборант Любов Стула). У середині навчального року на кафедру був направлений к.г.н. Олександр Ігнатенко, який закінчив аспірантуру при Київському університеті і успішно захистив кандидатську дисертацію.

Основними обов'язками кафедри були: виконання навчального плану із економіко- і соціально-географічних навчальних дисциплін, проведення наукових досліджень суспільно-географічного профілю, здійснення організаційно- і навчально-методичної та виховної роботи. Кафедра обслуговувала навчальний процес з шести дисциплін: картографії з основами топографії, основ промислового та сільськогосподарського виробництва і транспорту, економічної і соціальної географія СРСР, економічної і соціальної географії світу, шкільного курсу географії і методики його викладання, виготовлення наочних посібників. Викладачі кафедри також здійснювали керівництво навчальними і виробничими практиками – з топографії, педагогічною, комплексною фізико- та економіко-географічною (т. зв. далекою). Для нормального забезпечення навчального процесу з дисциплін і практик кафедри залучалися викладачі “зі сторони” – доценти Тернопільського фінансово-економічного інституту Михайло Ковтонюк, Євген Качан, Микола Петрига, викладач факультету загально-технічних дисциплін педінституту Василь Лопух та ін.).

У 1986 році завідувачем кафедри був обраний за конкурсом старший науковий співробітник відділу теоретичних проблем економічної географії Сектору географії АН України (м. Київ), к.г.н. Іван Пушкар. У подальшому він тричі переобирався на цю посаду і є керівником кафедри в даний час.

З нового навчального року викладачі кафедри приступили до оформлення кабінетів економічної і соціальної географії, методики викладання географії і картографії, створення методичних посібників, формування проблемних груп та наукових студентських гуртків. Важливе значення відіграло планування стажування викладачів при вищих навчальних закладах, поповнення викладацького складу (у 1986 р. був запрошений на роботу випускник аспірантури Сектора географії АН України Ігор Дітчук). З науковими дослідженнями в організаційному плані було важче, оскільки кожен викладач займався своїми науковими інтересами. Тому було затверджено кафедральну тему „Комплексні економіко-географічні проблеми господарського комплексу регіону (на матеріалах Тернопільської області)”.

Основним напрямком роботи кафедри як структурного підрозділу педагогічного вузу було підвищення якості знань студентів. З цією метою проводилась індивідуальна робота із студентами, організовувалась самостійна робота з вивчення окремих тем дисциплін кафедри, студенти залучалися до науково-дослідної роботи на кафедрі. Ця робота дала свої результати. Якість знань з окремих дисциплін кафедри становила від 50 % до 80%. Число дипломних робіт, які щорічно виконувалися на кафедрі, складало понад 20, що було найвищим показником на тодішньому природничому, а згодом – з 1990 р. – і географічному факультеті.

Навіть вже злагоджена робота кафедри вимагала її кількісного розширення й покращення якісного складу. У 1989 р. на кафедру прийшов із Сектора географії АН України к.г.н. Ігор Рибак та

вчитель СШ №19 м. Тернополя Богдан Федунік, який також певний час працював у плановому відділі Тернопільського облвиконкому. Тоді ж викладацький склад кафедри переріс у професорсько-викладацький – звання професора вперше серед географів педінституту отримав І. Процик. Вирисовувалась науково-дослідна робота окремих викладачів. У 1989 р. аспірантом заочного відділення Чернівецького державного університету став М. Потокій, який вибрав тему дисертаційного дослідження „Картографування еколого-географічних проблем в АПК (на прикладі бурякоцукрового комплексу Тернопільської області)”, а здобувачем за темою „Виробничий потенціал сільського господарства регіону (на матеріалах Тернопільської області)” працював Б. Федунік. Обое згодом захистили кандидатські дисертації, виконані під керівництвом відповідно проф. Я. Жупанського (м. Чернівці) та проф. О. Шаблія (м. Львів).

Особливе значення у навчальному процесі відігравали студентські практики з топографії (для студентів 1-го, згодом 2-го курсів) і комплексні фізико-й економіко-географічні (4 курс). Підготовка і проведення далеких практик під керівництвом М. Потокія, І. Дітчука, І. Рибак, О. Ігнатенка, З. Думки стали продуманою системою, спрямованою на вивчення зональних особливостей господарської діяльності людей, технології виробництва в різних галузях промисловості, етнокультурної специфіки різних районів країни. Маршрути практик пролягали через Північ і Центр Європейської Росії, а її опорними пунктами були Ленінград (звідки здійснювалися поїздки у Петродворець/Петергоф), Петрозаводськ (Кіжі, Кондопога, Сегежа, заповідник Ківач), Кандалакша, Апатити (Кіровськ, Хібіни) Мончегорськ, Оленегорськ, Мурманськ, Архангельськ, Ярославль, Вологда, Череповець, Кострома тощо. З другої половини 1990-х рр. організацією далекої практики займається молодше покоління викладачів (Б. Заблоцький і А. Кошіль), які освоїли південні внутрішньодержавні маршрути, що проходять через Вінницю, Умань, Каховку, Арсанію-Нову, Генічеськ (Арабатська Стрілка, Сиваш), Феодосію, Південний берег Криму, Севастополь, Сімферополь, Миколаїв, Херсон, Одесу.

У 1992 р. викладацький склад кафедри був реорганізований: на новостворену кафедру географії України перейшли О. Заставецька, Б. Федунік, а також випускник географічного факультету Іван Костецький, який певний час був асистентом кафедри. З 1992 р. ректорат педінституту надав можливість кафедрі самостійно готувати фахівців вищої кваліфікації. Була відкрита очна аспірантура при кафедрі, до якої вступали кращі випускники географічного факультету. Аспірантську підготовку під керівництвом завідувача кафедри доцента, а згодом професора І. Пушкар пройшли Сергій Гунько, Олег Садовник, Анатолій Кошіль, Богдан Заблоцький, Тарас Заставецький, Наталія Флінта, а також здобувачі Лариса Заець (з Луцького педагогічного інституту), Тетяна Лужанська (з Мукачівського технологічного інституту). Майже всі вони підготували кандидатські дисертації і успішно їх захистили на спеціалізованих радах Києва (Інститут географії НАН України), Львова (Львівський національний університет) та Чернівців (Чернівецький національний університет). Всі випускники аспірантури – вихованці географічного факультету Тернопільського педінституту (педуніверситету) залишилися на роботі у його стінах, більшість – на кафедрі економічної і соціальної географії.

У даний час на кафедрі працює 8 викладачів, з них 7 мають вчені звання та наукові ступені: професор І. Пушкар, 5 доцентів (М. Потокій, О. Садовник, Ольга Варакута (к.пед.н., працює на кафедрі з 2003 р.), А. Кошіль, Б. Заблоцький), 2 асистенти (І. Дітчук, к.г.н. Т. Заставецький). З різних причин з кафедри перейшли в інші навчальні заклади і підрозділи географічного факультету ТНПУ доц. О. Ігнатенко (у Чернівецький університет; на жаль, його життя несподівано обірвалося у молодому віці), доц. І. Рибак (нині працює у Кам'янець-Подільському педагогічному університеті), ас. З. Думка (нині викладач кафедри геоекології і методики викладання екологічних дисциплін нашого університету), а старійшина кафедри проф. І. Процик з 2003 р. перебуває на пенсії. Викладачі кафедри брали активну участь у створенні географічного факультету, організаційному забезпеченні його функціонування. Заступником декана з початку виникнення факультету був І. Дітчук (у 1990 – 1996 рр.), а з 2000 р. по нинішній день цю посаду обіймає О. Садовник.

Основні наукові напрямки досліджень, які розробляють викладачі в сучасних умовах, пов'язані з одержанням Україною незалежності, трансформацією суспільних відносин, приватизацією та роздержавленням господарських об'єктів, удосконаленням навчального процесу в середній школі та вузах. Зокрема, досліджуються такі питання:

- природні ресурси та їх вплив на структуру і територіальну організацію господарського комплексу регіону в умовах переходу до ринку;
- ринкові зміни в сільському господарстві та переробній промисловості;
- якість життя населення;

- системи розселення пріських територій;
- системи міських поселень регіону і зміни їх функцій в умовах трансформації суспільних відносин;
- еколого-географічне картографування сільського господарства;
- теоретичне осмислення основних категорій суспільної географії;
- розробка основ кредитно – модульної системи організації навчальної роботи.

Як правило, кожний викладач працює за декількома напрямками, виконуючи при цьому цілий ряд методичних робіт з окремих дисциплін кафедри.

Від початку існування кафедри набувають навичок наукової праці і беруть активну участь у виконанні її наукової тематики студенти географічних спеціальностей факультету. В останні десятиріччя організовуються різні форми участі студентів у науковій роботі, зокрема студентські проблемні групи (під керівництвом проф. І. Пушкар, доц. М. Потокія, доц. О. Садовника, викл. І. Дітчука, доц. О. Варакути), студентські наукові конференції, підготовка наукових робіт на всеукраїнські конкурси, участь у географічних олімпіадах. На звітних наукових конференціях студентів університету від кафедри щорічно беруть участь 15–20 учасників. У 1998 р. наукова робота студентки 3-го курсу Людмили Поселожної зайняла перше місце на Всеукраїнському конкурсі географічних робіт. Щорічно студенти географічного факультету займають призові місця на загальноукраїнських географічних олімпіадах, у чому є немала заслуга викладачів кафедри економічної і соціальної географії. Кафедра продовжує займати провідні позиції на факультеті щодо кількості підготовлених дипломних робіт випускниками-спеціалістами – по два-три десятки щорічно. Загалом під керівництвом викладачів кафедри виконано понад 300 дипломних і більше десяти магістерських робіт. На кафедрі видається збірник студентських наукових робіт з тематичної картографії (ініціатор і відповідальний за випуски доц. М. Потокій). Кращі наукові доробки студентів публікуються у „Студентському науковому збірнику” університету та “Наукових записках ТНПУ. Серія: Географія”. Ряд випускників кафедри, захистивши згодом кандидатські й докторські дисертації, працюють у вищих навчальних закладах України, Польщі (доц. Ігор Кавецький), у Раді з вивчення продуктивних сил НАН України (чл.-кор. НАНУ, д.е.н., Богдан Данилишин, к.е.н., ст. наук. співроб. Ярослав Остафійчук).

Кафедра підтримує тісні зв'язки з загальноосвітніми школами шляхом організації педагогічної практики студентів 4 і 5 курсів (доц. О. Варакута) і керівництва нею (майже всі викладачі кафедри), участі викладачів у методичних об'єднаннях вчителів географії міста Тернополя, області, районів. Викладачі кафедри є бажаними лекторами в обласному Інституті післядипломної освіти, постійно запрошуються для участі у проведенні обласних учнівських олімпіад з географії (викл. І. Дітчук доц. О. Садовник, проф. І. Пушкар).

Викладачем кафедри І. Дітчуком у співавторстві з проф. О. Заставецькою підготовлено декілька навчальних посібників з географії для школи, у т.ч. 2 з грифом МОН України, (з “Географії України” для 8 і 9 класів), а проф. І. Пушкар і доц. А. Копіль є співавторами такого ж посібника з „Економічної і соціальної географії зарубіжних країн” для 10 класу. Вони брали також активну участь у підготовці навчальних картографічних матеріалів – розробці атласу з географії України для 8 класу (І. Пушкар), підготовці карт для шкільно-краєзнавчих атласів Івано-Франківської, Закарпатської й Тернопільської областей (І. Дітчук).

Кафедра підтримує зв'язки з науковими і вищими навчальними закладами України – Інститутом географії НАН України (м. Київ), географічними факультетами Київського, Львівського, Чернівецького національних університетів, з Луцьким державним університетом, Мукачівським технологічним інститутом.

Перспективи розвитку кафедри можна звести до таких основних напрямків:

- а) розробка і впровадження в навчальний процес кредитно-модульної системи організації навчання студентів (2005-2010 рр.);
- б) зміцнення кадрового складу кафедри шляхом створення умов для підготовки кандидатів і докторів географічних наук (2005-2015 рр.);
- в) впровадження нових функцій науки і освіти в період переходу суспільства до інформаційної стадії розвитку (до 2015 р.);
- г) розвиток теоретичних і прикладних аспектів суспільної географії шляхом підготовки кандидатських і докторських дисертацій та планових наукових досліджень;
- д) поглиблення студентської наукової роботи шляхом планування індивідуальних науково-дослідницьких тем студентам, які мають нахил до творчої діяльності;
- е) зміцнення навчально-технічної та методичної бази кафедри.